

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК ЗА УМОВ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕСТІЙКОСТІ

У статті проаналізовано основні напрями трансформації міжнародної конкуренції під впливом світової фінансово-економічної кризи. Доведено, що в умовах посилення глобальної нестійкості загострюється потреба в активізації конкурентної політики, покликаної консолідувати зусилля держави, бізнесу і суспільства, спрямовані на інформаційну, інноваційну та інституційну модернізацію національної економіки.

Ключові слова: глобалізація економіки, суперечності глобальної економіки, нестійкість глобальної економіки, світова фінансово-економічна криза, конкурентоспроможність національних економік, традиційні та новітні чинники підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Посилення нестійкості світової господарської системи, пов'язане із глобальними постіндустріальними трансформаціями, обумовлює суттєву модифікацію конкурентних переваг економічних суб'єктів. Проблеми зміцнення конкурентоспроможності національних економік набувають особливої гостроти в умовах глобальної фінансово-економічної кризи, яка послабила конкурентні позиції багатьох країн внаслідок зниження інвестиційної та інноваційної активності, зростання бюджетних дефіцитів та суверенної заборгованості. На думку старшого економіста СЕФ та керівника дослідження Global Competitiveness Report М. Д. Хану, світова фінансово-економічна криза змінила міжнародну конкуренцію: з одного боку, загострилася боротьба країн за свій "шматок хліба", що виявилось у посиленні торгового протекціонізму, маніпулюванні валютним курсом, регулюванні потоків капіталу, підтримці національних виробників, з іншого – багато країн, що раніше відставали, отримали шанс зробити ривок уперед [3]. За цих обставин успішний розвиток національних економік у мінливому світогосподарському середовищі визначатиметься їхньою спроможністю знайти відповіді на низку викликів структурного, технологічного й організаційного характеру, що сформувалися під впливом сучасних глобальних потрясінь.

Незважаючи на те, що дослідження конкурентних відносин та конкурентоспроможності має тривалу історію, інтерес до цієї проблематики останнім часом посилюється у зв'язку з високим динамізмом змін та невизначеністю поточної траєкторії еволюції світової економіки. Нині проблеми сутності, основних чинників та механізмів підвищення конкурентоспроможності національних економік привертають увагу відомих зарубіжних і вітчизняних економістів, впливових міжнародних форумів та організацій. Серед наукових розробок у цій царині слід відмітити концепції "конкурентного ромба" та стадій розвитку конкурентних переваг, "мережевої

конкурентоспроможності", "життєвого циклу конкурентоспроможності", "кластеризації конкурентоспроможності" та інші.

Водночас незавершеність теоретичних розробок у сфері глобальної конкурентоспроможності породжує численні дискусії щодо трансформації конкурентних переваг національних економік за умов посилення нестійкості світогосподарської системи, що і визначило мету пропонованого дослідження.

На думку багатьох науковців, нині світове господарство перебуває у своєрідному "полі бифуркації" і його подальший розвиток пов'язаний з утвердженням якісно нової гомеостатичної системи саморегульованих та динамічних структур, сформованих в процесі суперечливої взаємодії (1) інтеграції, становлення динамічної цілісності нового планетарного соціально-економічного устрою, його уніфікації та (2) дезінтеграції, збереження відособленості національно-державних і цивілізаційно-культурних утворень, їхнього урізноманітнення та диференціації.

Наслідком цього є інтенсифікація процесів взаємодії та взаємопроникнення національних економік, злиття та укрупнення економічних систем і міжнародних ринків, формування глобальних економічних союзів, створення наднаціональних органів управління, з одного боку, та зростання фрагментарності світового економічного простору, урізноманітнення траєкторій національного господарського розвитку, локалізація економічної активності, посилення культурної диференціації народів та поглибленні асиметрії світогосподарського розвитку, з іншого.

Таким чином, розширюючи можливості окремих країн щодо використання оптимальної комбінації виробничих ресурсів, підвищення конкурентоспроможності на основі активної участі в системі міжнародного поділу праці, глобалізація водночас загострює конкурентну боротьбу між ними та справляє суперечливий вплив на формування їхніх конкурентних переваг. З одного боку, вона стимулює модернізацію економіки, прискорений розвиток експортно-орієнтованих галузей, поширення нових стандартів виробництва та управління, з іншого – змінює соціально-економічні орієнтири розвитку відсталих країн у бік відкритої економіки через інтеграцію у світове господарство, зростання обсягів споживання та зниження норми нагромадження.

Загальновідомо, що результатом реалізації сучасної моделі глобалізації стало поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку та посилення диспропорцій світової економіки, розширення експансії транснаціонального капіталу, нарощування монополістичних позицій розвинених країн на глобальних ринках. Нав'язуючи урядам країн, що розвиваються, та перехідним економікам політику "структурної адаптації", "золотого корсету", "вашингтонського консенсусу" з метою їхньої прискореної інтеграції до світової економіки, інституціоналізовано навколо набору уніфікованих "правил гри", вони реалізують власні інтереси та вигоди, ігноруючи можливі негативні соціально-економічні наслідки цих дій. Загальновідомі випадки, коли виконання рекомендацій СБ та МВФ дестабілізувало макроекономічну ситуацію у трансформаційних економіках, породжуючи кризові ситуації та перешкоди структурному оздоровленню національних господарських комплексів [2, с. 189].

Слід також взяти до уваги, що в сучасному взаємозалежному та мінливому світі трансформаційної економіки все частіше стикаються з кластерами глобальних ризиків. Аналізу останніх присвячено чергову доповідь ВЕФ "Глобальні ризики 2013" (Global Risks 2013), що базується на опитуванні більш, ніж 1000 експертів (бізнесменів, урядовців, науковців з різних країн) щодо вірогідності впливу та масштабів поширення протягом наступних десяти років 50 глобальних ризиків, об'єднаних у 5 основних груп (економічних, екологічних, геополітичних, соціальних та технологічних).

Цікаво, що двома найбільш тривожними вірогідними глобальними ризиками в цьогорічній доповіді названі значна нерівність у доходах населення Землі та хронічні бюджетні дисбаланси. Водночас найбільш значущим глобальним ризиком з погляду руйнівних наслідків визначена системна фінансова криза. До глобальних ризиків з високою ймовірністю настання та значним ступенем впливу віднесено також кризу водопостачання, збільшення викидів парникових газів, нестачу продуктів харчування, неадекватні відповіді на проблему старіння населення (нездатність держав впоратися зі зростаючими видатками та соціальними проблемами, пов'язаними зі збільшенням чисельності літніх людей), поширення зброї масового знищення тощо [7].

За словами редактора доповіді та виконавчого директора Всесвітнього економічного форуму Лі Хауелла, зазначені ризики є симптомами того, що з найбільш важливим системами не все гаразд. На його думку, національна стійкість перед глобальними ризиками повинна стати пріоритетом сучасного соціально-економічного розвитку з тим, щоб критично важливі системи продовжували функціонувати, незважаючи на серйозні виклики та загрози.

Саме тому на додаток до доповіді "Глобальні ризики 2013" ВЕФ представив спеціальну доповідь "Національна стійкість перед глобальними ризиками", присвячену проблемам пристосування, контролювання та запобігання глобальним ризикам. На думку експертів ВЕФ, один з можливих підходів полягає в "системному мисленні" та реалізації концепції стійкості, що містить п'ять компонентів (ефективність, надмірність, наявність ресурсів, реагування, відновлення), які можна застосовувати до п'яти національних підсистем, а саме: економіки, навколишнього середовища, управління, інфраструктури та суспільства. Зазначений підхід формує основу для запровадження нової оцінки стійкості країн, важливої з погляду оцінювання успішності реалізації пріоритетних соціально-економічних проектів.

У зв'язку з цим зауважимо, що згідно даних ВЕФ у 2012-2013 рр. провідні позиції в рейтингу глобальної конкурентоспроможності 144 країн світу займали економіки, що базуються на передових технологіях, розвиненій бізнес-культурі та компетентному макроекономічному управлінні. Співставлення рейтингів країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності та індексом глобалізації засвідчує, що висока конкурентоспроможність національних економік є важливим чинником їх успішної інтеграції в глобальне світогосподарське середовище (табл.1).

Рейтинги 20 провідних країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності та індексом глобалізації, 2012-2013 рр. *

Рейтинг за індексом глобальної конкурентоспроможності WEF, 2012-2013 рр.	Країна	Рейтинг за індексом глобалізації KOF, 2012 р.	Країна
1	Швейцарія	1	Бельгія
2	Сінгапур	2	Ірландія
3	Фінляндія	3	Нідерланди
4	Швеція	4	Австрія
5	Нідерланди	5	Сінгапур
6	Німеччина	6	Швеція
7	США	7	Данія
8	Великобританія	8	Угорщина
9	Гонконг	9	Португалія
10	Японія	10	Швейцарія
11	Катар	11	Кіпр
12	Данія	12	Люксембург
13	Тайвань	13	Чехія
14	Канада	14	Великобританія
15	Норвегія	15	Канада
16	Австрія	16	Іспанія
17	Бельгія	17	Фінляндія
18	Саудівська Аравія	18	Франція
19	Південна Корея	19	Словаччина
20	Австралія	20	Норвегія

*Джерело: [8,9]

У контексті проблеми, що досліджується, заслуговує на увагу висновок фахівців Всесвітнього економічного форуму щодо головного тренду, який знайшов відображення у Звіті про глобальну конкурентоспроможність ВЕФ за 2012-2013 рр. Йдеться про посилення трьох типів розривів, а саме:

1) між розвиненими країнами, які продовжують займати верхні рядки рейтингів індексу глобальної конкурентоспроможності, та країнами, що розвиваються, що значно від них відстають;

2) між окремими країнами в регіональних межах. У Європі, наприклад, різний рівень конкурентоспроможності південних, східних та північних країн став однією з головних причин кризових проблем у зоні євро;

3) всередині окремих країн. Прикладом можуть бути США, які мають сильні позиції в рейтингу за рівнем розвитку бізнесу та інновацій та одночасно характеризуються зниженням показників ефективності інститутів і макроекономічного середовища [2].

За цих обставин підвищення конкурентоспроможності національних економік слід аналізувати в контексті реалізації їхньої синергійної природи, що виявляється у здатності інтегрувати інтереси суб'єктів господарювання різних рівнів з метою нагромадження людського капіталу, інтелектуальної власності та високих технологій. Йдеться про переоцінку ролі та значення основних чинників, що визначають рівень конкурентоспроможності національних економік за умов посилення глобальної нестійкості, а саме:

1) усвідомлення того, що глобалізація інформаційного простору та інформаційна планетарна інтеграція, змінюючи інфраструктуру та механізм функціонування ринку, істотно впливають на конкурентоспроможність національних економік. На думку сучасних дослідників, за умов всеосяжної інформатизації швидкість мислення та дій економічних агентів перетворюються на провідні чинники їхньої мобільності, ефект прискорення втілюється в реальні економічні цінності та функціональні переваги, що підвищують конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, стимулюючи їх до нового прискорення [1, с.12].

2) розуміння того, що очікувана хвиля нових технологічних змін посилює роль інновацій у конкурентоспроможному розвитку національних економік. Зазначений аспект знайшов відображення в підвищенні питомої ваги інноваційного фактора в методиках оцінки рівнів конкурентоспроможності національних економік (до 30%). Досвід країн-лідерів у рейтингу глобальної конкурентоспроможності СЕФ за 2012-2013 рр. засвідчує, що необхідною передумовою їхнього успішного розвитку є високий рівень інвестування в дослідження і розробки, особливо з боку приватного сектора; наявність ефективних науково-дослідних установ; інтенсивне співробітництво в галузі інноваційних досліджень між університетами та бізнесовими структурами; наявність дієвої системи захисту прав інтелектуальної власності тощо;

3) визнання того, що посилення нестійкості глобальної економіки підвищує роль та значення інституційної системи, здатної підтримувати стабільне макроекономічне середовище, сприятливе для розвитку конкурентоспроможних національних виробників. На думку сучасних дослідників, нині країни конкурують не стільки в виробничо-технологічній сфері, скільки у виборі інституційних структур та інституційних стратегій для моделі національного розвитку, покликаної стимулювати господарський прогрес та забезпечувати підвищення добробуту населення.

Такий підхід знайшов відображення в дослідженнях фахівців СЕФ, які трактують глобальну конкурентоспроможність як сукупність інституцій та політику, що визначає рівень продуктивності та добробуту населення, а також потенціал зростання національної економіки [6]. При цьому світова фінансово-економічна криза продемонструвала важливість розвитку не лише державних інститутів, але й фінансового аудиту та стандартів бухгалтерської звітності, а також прозорості фінансової діяльності компаній, необхідних для підтримання довіри та впевненості інвесторів і споживачів [2].

Особливої актуальності зазначені проблеми набувають для трансформаційної економіки України, яка нині втрачає традиційні конкурентні переваги, пов'язані з інтенсивним нарощуванням низькотехнологічного і сировинного експорту за умов заниженого обмінного курсу гривні, дешевої робочої сили та економії на розвитку соціальної сфери [3, с. 61-62]. Як відомо, в рейтингу глобальної конкурентоспроможності СЕФ за 2012-2013 рр. Україна піднялася на дев'ять позицій (73 місце серед 144 країн), та перейшла зі списку факторно-орієнтованих економік у перелік економік, орієнтованих на ефективність [9]. Це означає, що пріоритетними для конкурентоспроможності нашої країни стають якість вищої освіти та професійної підготовки, гнучкість та мобільність ринку робочої сили, стабільність банківської системи, ринку капіталу та землі, спроможність та готовність країни широко впроваджувати в економіку нові технології. Однак у випадку з Україною дві з чотирьох базових складових, ключових ще на першій стадії, а саме: інститути і макроекономічна стабільність, до цього часу залишаються дуже слабкими. На думку фахівців, їх ігнорування буде в подальшому стримувати прогрес за іншими складовими конкурентоспроможності національної економіки [3].

Йдеться про пасивну роль держави в реформуванні економіки; домінування політики над економікою в процесі прийняття життєво важливих рішень, що призводить до пріоритету приватних інтересів окремих осіб над суспільними інтересами; високий ступінь бюрократизації та корупції; слабкість фінансової системи; нерозвиненість внутрішнього ринку; низький рівень доходів населення тощо. Достатньо зауважити, що за Індексом умов ведення бізнесу наша країна нині знаходиться на 137 місці серед 185 країн світу; за Індексом сприйняття корупції – на 144 місці серед 176 країн; за Індексом економічної свободи – на 161 місці з-поміж 177 країн [5].

На думку розробників "Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів", головною системною проблемою розвитку України в міжнародному вимірі конкурентоздатності є невідповідність результативності, якості функціонування та структури креативної частини національної інноваційної системи (сектору досліджень і розробок, освіти, винахідництва) потребам інтенсивного розвитку економіки.

Свідченням того, що інноваційні процеси в національній економіці не набули вагомих масштабів, є щорічне зменшення кількості підприємств, які впроваджують інновації. Нині їх частка становить 12–14%, що в 3–4 рази менше, ніж в розвинених країнах. Наукоємність промислового виробництва України знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. При цьому майже половина інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення наукових досліджень.

За цих обставин в українській економіці домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна

неорганічна хімія та ін.), а майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього у 0,7–1%. До цього слід додати, що за індикаторами Європейського інноваційного табло, наша країна перебуває в останній за рівнем інновативності групі наздоганючих країн зі значенням Європейського інноваційного індексу 0,23 та відстає за цим показником від "країн-лідерів" приблизно у 3 рази (Швеція – 0,68), "країн-послідовників" – у 2 рази (Великобританія – 0,48), країн "помірних інноваторів" – 1,6 рази (Норвегія – 0,35) [5].

У зв'язку з цим зауважимо, що посилення глобальної нестійкості породжує нові можливості, пов'язані з проведенням реформ, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що було практично неможливо до кризових потрясінь внаслідок існування політичних розбіжностей. На думку експертів ВЕФ, глобальна фінансово-економічна криза може створити відчуття невідкладності реформ, які в звичайних умовах вважалися б політично ризикованими. Разом з тим існує загроза того, що світова фінансова криза і наступна рецесія сфокусують увагу політиків на вирішенні короткострокових проблем, що може привести до нехтування програмами підвищення конкурентоспроможності, які за своєю суттю довгострокові. У деяких випадках заходи, необхідні для стабілізації економіки в короткостроковій перспективі, можуть навіть стати перешкодою для зростання конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі [3].

Таким чином, модифікація конкурентних переваг країн світу в умовах посилення нестійкості та ризиковості глобальної економіки зумовлює необхідність трансформації конкурентної політики та консолідації зусиль держави, бізнесу і суспільства в напрямі активно-інноваційної модернізації національної економіки. Конкурентна самоідентифікації України в сучасному глобальному середовищі повинна базуватися на прогресивних структурних зрушеннях на інноваційні основи; концентрації матеріальних, фінансових та інтелектуальних ресурсів на реалізації пріоритетів інноваційно-інвестиційного розвитку; інтеграції у світовий науково-технологічний простір; розвитку секторів, пов'язаних з нагромадженням людського капіталу, насамперед освіти та охорони здоров'я; зміцненням соціального капіталу і прогресивно-неформальних інститутів колективізму, довіри до держави, відкритості та толерантності до модернізаційних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базилевич В.Д. Концептуалізація мегатрендів економічного розвитку в контексті глобальних викликів сучасності // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 10-14.
2. Гражевська Н.І. Еволюція сучасних економічних систем: навч. посібник / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, 2011. – 286 с.
3. Маргарета Дрзеник Хану. Скрытый резерв. Почему Украина не выдерживает конкуренции со стороны своих соседей? // "Инвестгазета". – №45, 20 ноября 2012.

4. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. Щорічне Послання президента України до Верховної Ради країни. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.
5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1.
6. Україна в мирових рейтингах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://invest-trade.eu/ru/investments/article/information/10-investment/16-ukraine-in-global-rankings.html>.
7. Global Risks 2013. Eighth Edition. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2013.pdf
8. KOF Index of Globalization. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kof.ethz.ch/globalization>.
9. The Global Competitiveness Report 2012–2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitiveness_Report_2012-13.pdf.

Стаття надійшла до редколегії 9.02.13.

Гражевская Н.И., д-р экон. наук, проф.
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ УСИЛИВАЮЩЕЙСЯ ГЛОБАЛЬНОЙ НЕУСТОЙЧИВОСТИ

Проанализированы основные направления трансформации международной конкуренции под воздействием мирового финансово-экономического кризиса. Доказано, что в условиях усиления глобальной неустойчивости обостряется потребность в активизации конкурентной политики, призванной консолидировать усилия государства, бизнеса и общества, направленные на информационную, инновационную и институциональную модернизацию национальной экономики.

Ключевые слова: глобализация экономики, противоречия глобальной экономики, неустойчивость глобальной экономики, мировой финансово-экономический кризис, конкурентоспособность национальных экономик, традиционные и новейшие факторы повышения конкурентоспособности национальной экономики.

Grazhevska N.I., D.Sc., Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

COMPETITIVENESS OF NATIONAL ECONOMY UNDER ENHANCED GLOBAL INSTABILITY

The paper analyzes main trends of transformation of international competition under global financial crisis. The study proves that need of intensification of competition policy escalates under increasing instability of global economy to provide consolidation of efforts of government, business and society in the direction of information, innovation and institutional modernization of national economy.

Keywords: economic globalization, contradictions of global economy, the instability of the global economy, the global financial crisis, the competitiveness of national economies, traditional and modern factors increase the competitiveness of the national economy.